

VIDERE MAJUS QUIDDAM

[Соболь В. Українське бароко. Тексти і контексти. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015. – 382 с.]

Валентина Соболь – одна з найцікавіших сучасних медієвістів, численні публікації якої охоплюють широке коло проблем давньої української літератури. Варто лишень згадати деякі книжки вченої, що засвідчують глибину й високий професіоналізм її наукової практики. Це монографії “Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко” (Донецьк, 1996), “12 подорожей в країну давнього письменства” (Донецьк, 2003), “Пам’ятна книга Дмитра Туптала” (Варшава, 2004), навчальні книги “З глибини віків” (Київ, 1995; Кам’янець-Подільський, 2002), “Не будьмо тінями зникомими” (Донецьк, 2006) і серія підручників “До джерел” для українських ліцеїв у Польщі (Варшава, 2005, 2006, 2007). І ось маємо опубліковану видавництвом Uniwersytetu Warszawskiego ще одну монографію – “Українське бароко: Тексти і контексти” (2015), де авторка в притаманній їй манері поєднує глибокий аналіз текстів давньої української літератури з філігранним викладом матеріалу.

Рецензована книжка має складну, добре скомпоновану структуру. Архітектонічний рівень визначено передовсім удало оформленою палітуркою, на якій відтворено гравюру “Києво-Могилянська академія та її вихованці” (XVII ст.). Дизайн видання позбавлений очікуваної барокової пишноти й барвистості. Це руйнування сподіваного, безсумнівно, налаштовує на серйозний інтелектуальний і водночас захопливий діалог про яскраву й суперечливу літературну епоху, що залишила цікаві тексти, таємничі коди яких осягатиме відповідно до своїх зацікавлень кожне покоління читачів. Формальний рівень книжки доповнюють стримані елементи зовнішнього оформлення; це здебільшого чорно-білі ілюстрації, серед яких переважають фрагменти сторінок друкованих книг, рукописних діаріюшів і живописних полотен. Шмуцтитул із назвою першого розділу містить цитату зі статті Л. Ушкалова, яку можна вважати епіграфом до всієї праці: “... Вітчизняне письменство XI–XVIII століть на сьогодні є справжньою Атлантидою, чиїх обширів, ества та ролі в нашій духовній традиції до пуття не знає ніхто <...>. Часом один-однісінький з-поміж тих творів, як от, приміром, фундаментальна “Книга житій святих” Дмитра Туптала, годен перевернути обсягом ледь не всю українську літературу першої половини XIX століття купно взятю”.

Внутрішня організація простору книжки вирізняється взаємозв’язаністю: матеріал розподілено на три розділи

¹ *Videre majus quiddam* (лат.) – Щоб побачити щось більше.

з різною кількістю підрозділів. Досить розлогий вступ налаштовує реципієнта на сприйняття результату кропітких багаторічних досліджень складних літературних комплексів не менш складної епохи. Це ґрунтовне і глибоке дослідження української літературної спадщини бароко в контексті відображення ментальності й історії людської повсякденності. Новочасний підхід, як зауважує сама авторка, покликаний до життя тією обставиною, що “українська література XVI–XVIII століть варта того, аби з іншої перспективи подивитися на звичне та, здавалося б, давно усталене”. У вступі науковець задекларувала свою дослідницьку стратегію, прикметною рисою якої є поєднання традиційних з новаторськими підходами до ґрунтовної інтерпретації українських барокових текстів. Цементують різні методологічні підходи антропологічні практики, які активно розвиваються в сучасному літературознавстві, зокрема й польському. Тож симптоматично, що монографія В. Соболь побачила світ саме у варшавському видавництві.

Не оминула авторка можливості сказати кілька слів про структуру своєї книжки, що нагадує своєрідний ансамбль, композиційну єдність якого й забезпечує обрана методологія. Назви розділів і підрозділів книжки в лапідарній формі відображають узагальнений зміст основного тексту. Також В. Соболь коротко, за її висловом, “пунктирно” подала огляд джерел, де історико-антропологічний підхід до українських творів давньої доби став основним.

Відразу впадає в око, що монографія – не вузьке літературознавче дослідження, а складний історико-культурно-мистецький комплекс, де історичний, культурологічний, а також релігійно-етичний складники мають внутрішню єдність і цілісність, де наявний глибокий аналіз творів, серед яких основне місце посідають не класичні зразки українського бароко, а маловідомі пам'ятки. Серед них твори, опрацьовані дослідницею в архівах Варшави, Парижа й Москви, зокрема польськомовний анонім “Преславна Гора Почаївська”, копія діаріуша Пилипа Орлика анонімних польських палеографів, рукопис діаріуша Пилипа Орлика, діаріуш Д. Туптала. Не залишилися поза увагою і твори Д. Братковського, В. Григоровича-Барського, К. Зіновієва, анонімні тексти, козацькі літописи тощо.

Уражає підготовлений з особливою ретельністю джерелознавчий апарат наукової студії, де подано об'ємну бібліографію (понад 300 позицій), що допомагає глибоко зануритися в обрану історико-літературну проблему. Книжку оснащено додатком “Видання барокових творів”, “Іменним покажчиком” і “Покажчиком творів”, які відіграють роль надійних орієнтирів у просторі наукового видання, значно полегшуючи його рецепцію.

Наукове сумління зобов'язало авторку зазначити в “Бібліографічній довідці”, які студії вперше опубліковані в книжці, а які своєю основою мали виступи на наукових конференціях різних рівнів, проте в процесі написання монографії зазнали серйозного допрацювання. Резюме українською, польською й англійською мовами містять короткий виклад головної ідеї й основного змісту наукової праці.

Змістовий рівень книжки сформовано семантикою надрукованого в ній тексту. У першому розділі “Ad Fontes. Контекстуальний простір українського бароко” основна увага зосереджена на осмисленні ситуації, що склалася в Україні та за її межами довкола дослідження українського бароко. Перший підрозділ має досить об'ємний формат, однак залучене тут широке коло наукових джерел засвідчує достеменне знання авторкою досліджуваної проблеми. Цікавими видаються твердження щодо різновекторності наукових

студій про українське бароко, які, доповнюючись навчально-педагогічною практикою, розгорталися головню в науково-дослідному, видавничому, перекладацькому й інших форматах. Заслугує на увагу пропозиція щодо особливостей вивчення українського бароко в загальноосвітній і вищій школах, де присутніми мають стати праці М. Зерова, А. Шамрая, Ю. Шевельова і Д. Чижевського. Другий підрозділ являє собою ретельну наукову рецепцію праць І. Франка про давнє українське письменство. Головною тезою є твердження про те, що в студіях над літературою українського бароко мисленик реалізував власну настанову щодо історії української літератури як “образу духовного розвою нації”. Третій підрозділ присвячено цілісному осмисленню видавничої діяльності братств, що здійснено в історико-порівняльному контексті. В. Соболь ґрунтовно проаналізувала погляди українських, італійських, польських і російських учених на братства як своєрідний культурно-історичний феномен доби бароко. Вичерпний аналіз питання дав можливість зробити висновок про видавничу діяльність братств як головний чинник українського культурного відродження. Останній підрозділ цікавий інтерпретацією барокових українських панегіриків про книгу, науку й освіту. Міркування авторки про жанрову природу панегіриків суголосні з думками багатьох учених. Її спостереження над деякими творами дають можливість усвідомити, що тема науки, освіти і книги була однією з найважливіших у літературі зрілого бароко і (що особливо цінно) залишається актуальною для розуміння неперобутності гуманістичних цінностей у наші дні.

Другий розділ під назвою “Феномен барокової історіографії: образ ментальності та історія повсякденного життя” занурює реципієнта в жанрове розмаїття барокових текстів. У першому підрозділі авторка інтерпретує козацькі літописи, у яких особливо виразно постає історія кризь вимір приватного життя. Погляд на козацьке літописання через призму приватності дозволив дати досить переконливі відповіді на численні питання, пов'язані з дискурсом Церкви і релігійних взаємин у добу

бароко. Слушною є заувага дослідниці щодо органічного поєднання історії, політики і релігії в барокових текстах, їхнього зв'язку із традиційною риторикою, глибоким ліризмом, прагненням вести живий діалог із читачем. Довершена інтерпретація польськомовної пам'ятки про чудотворну ікону в другому підрозділі перетворилася на результативну стратегію “розговорити” анонімний твір, провести його переконливий опис і детальний текстологічний аналіз. Особливий інтерес викликає третій підрозділ з інтерпретацією “власноручної літератури” (Ф. Ар'єс), авторство якої належить Й. Горленку, П. Орлику герба Новина, Д. Тупталу і К. Хоєцькому герба Любіч. У центрі наукових розмислів – аскетизм і любов до самотності як одна з підставових прикмет приватності. Кожне барокове джерело авторка розглядає як унікальне й самодостатнє явище в усьому комплексі можливих детермінант, які вплинули на формування того чи того тексту, зарахованого в монографії до жанру перігез. Вигідно вирізняються з-поміж інших два наступні підрозділи розвідки, де крізь призму літературної імагології та приватності осмислено концепти одягу і сну. Убрання, залишаючись елементом приватного світу людського буття, актуалізує, на думку дослідниці, вічні проблеми і вічні образи. Натомість сон виконує в бароковому тексті кілька функцій, серед яких найважливішими є застереження, покара й передвіщення.

Третій розділ “Перекладна література українського бароко” складається із двох підрозділів, у яких розглядаються різножанрові перекладні тексти зрілого й пізнього бароко відповідно. Унікальний пласт барокових текстів, будучи своєрідним мостом між Сходом і Заходом, на думку авторки, дає змогу з'ясувати глибинні джерела європейськості української літератури. В. Соболь переконливо довела, що переклади Л. Кішки, П. Важинського, В. Попеля, Г. Сковороди, Т. Щуровського та багатьох інших дають можливість відстежити особливості повсякденного буття давньої епохи в його локальному вимірі, національних і психологічних виявах. Дискурс приватності західноєвропейських

культур, засвідчений у розділі, органічно узвичаювався в українській бароковій культурі, яка активно демонструвала свою відкритість, надавав їй нових імпульсів. Скрупульозне студіювання цього літературного пласту дозволило науковцю окреслити низку важливих проблем, зокрема потребу аналізу стародруків і рукописів про санктуарії та чудодійні ікони, вивчення мови пам'яток, спостережень змін у царині зображення приватності в давніх текстах, а головне – сучасних підходів у вивченні перекладної літератури доби бароко.

Висновки в монографії чіткі й аргументовані: зовнішні контакти бароко були багатовекторні; подолавши національні бар'єри, бароко оприсутнило українство в європейському культурному просторі. Основні тези можна звузати до завершального акорду монографії В. Соболь: “Якщо буде написана історія приватного життя на українському матеріалі (як це зробили в п'яти томах французькі вчені на французькому матеріалі), то барокова сторінка в цій історії постане в красі і мудрій силі”.

Думаю, важливо зауважити смислову точність, об'єктивність і строгість, які визначають науковий стиль авторки, що подекуди органічно поєдналися із прихованою емоційністю (наприклад, ледь відчутною тривогою через безповоротну втрату примірників пам'ятки в роздумах про “Преславну Гору Почаївську”; неприйняттям негативних змін, інспірованих царською Росією у XVIII ст., у підрозділі про перекладну літературу зрілого бароко тощо). Емоційно забарвлені фрагменти справляють враження більш об'ємних, дозволяють їм довше зберігатися в пам'яті реципієнта.

Монографія “Українське бароко. Тексти і контексти” розрахована не тільки на літературознавців, котрі займаються проблемами медієвістики, а й на широке коло читачів. Літературне бароко віддалене від сучасного реципієнта в часі та просторі, але, як усяке минуле, незримо прокладає мости в теперішність. Тож *videre majus quiddam* у сьогоденності, ми кожного разу повинні повертатися до своїх духовних витоків. І книжка Валентини Соболь у цьому безкінечному процесі – безцінний путіник.

*Ірина Руснак
м. Вінниця – Київ*

Отримано 19 листопада 2016 р.